

3.4

Edgar Radtke/Sybille Große/Ekkehard Felder

Jezične institucije i jezična kritika u europskoj perspektivi

Prijevod teksta: Iva Petrak

Abstract. Članak razmatra ne samo državne institucije koje su politički ovlaštene za normiranje i sustavnu standardizaciju nacionalnog jezika nego i udruženja (primjerice jezična društva ili jezične odnosno kulturne udruge) koje se ovim zadaćama bave bez državnog naloga. Polazeći od toga, u članku se uspoređuju prestižne normativne jezične akademije u Italiji, Francuskoj i Hrvatskoj s ambicioznim jezičnokritičkim aktivnostima u onim zemljama u kojima ne postoje takve institucije. Pritom je svim institucijama, bez obzira na njihovu državnu ili društvenu motiviranost, zajedničko to da u svojem društvu nastoje doprinijeti kultivaciji jezika.

Keywords

jezične akademije, standardna norma, nacionalni jezik, jezična društva, jezične udruge, kulturne udruge, jezična kultura

Napomena o literaturi:

Članak objedinjuje i uspoređuje središnje ideje iz članaka na temu pojedinih jezika. Za dublje razumijevanje teme preporučamo tekstove spomenutih članaka te popis literature koja se u njima navodi.

U ovom poredbenom članku bavimo se pitanjem na koji način ustanove koje se bave kultivacijom jezika u jezičnu uporabu uvode svoje leksičke i gramatičke ideje. U pojedinim regijama i jezicima zadatak jezičnog normiranja, jezične njege i jezične kritike preuzimaju različite privatne ili državne institucije među kojima se ističu jezične akademije i jezična društva. Posebnu ulogu pritom ima Francuska koja je karakteristična zbog velikog broja kako državnih tako i privatnih organizacija ove vrste.

Od 1582./1583. godine kada je osnovana *Accademia della Crusca*, jezične akademije predstavljaju specijaliziranu akademsku formu koja se prvobitno bavila razvojem filoloških instrumenata potrebnih za modifikaciju regionalnog u smislu nacionalnog jezika, pri čemu se prvenstveno pozivalo na vodeće književne varijetete (u rječnicima, gramatikama, poetikama i retorikama). Iz političke perspektive to znači da su se jezične akademije

povijesno izgrađivale kao vodeće institucije za promicanje nacionalne jezične politike. Prijelaz od privatnih udruženja poput jezičnih krugova ili salona do državno reguliranih institucija odvijao se na političkoj razini, kao primjerice u Firenci gdje se taj proces odvijao putem mecenata ili u Francuskoj gdje je do njega došlo izravno od strane države (1634./1635.). I na hrvatskim se prostorima, točnije u Dubrovniku, pod talijanskim utjecajem već u 16. stoljeću razvija književno društvo ovog tipa pod nazivom *Accademia dei Concordi*, dok u drugim zemljama poput Velike Britanije ili Njemačke do ovog koraka nikada nije došlo.

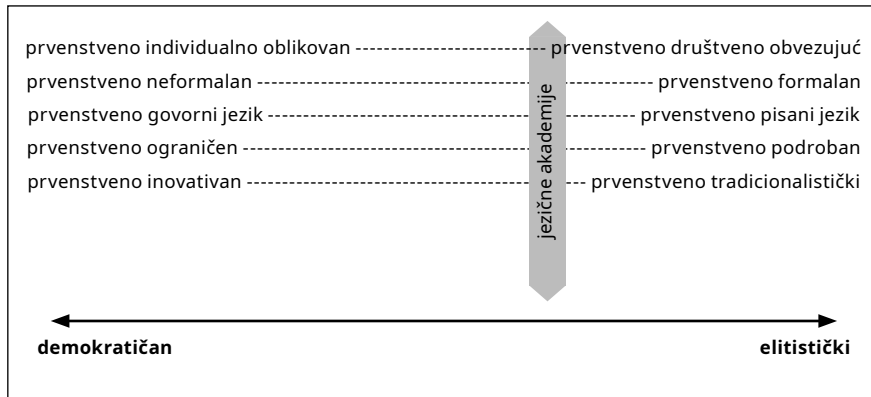
Jezičnim akademijama se smatraju udruženja intelektualaca koja imaju političke ovlasti za zakonitu provedbu normiranja i standardizacije nekog književnog odnosno nacionalnog jezika. Neobvezujuću verziju ovakvog političkog naloga obavljaju kasnije u Engleskoj, i posebice u Njemačkoj, jezična društva i jezične udruge. Za Englesku je pritom karakteristično da BBC (*British Broadcasting Corporation*) još od svog osnivanja 1920-ih godina ima značajan utjecaj na svijest o postojećim jezičnim normama, prije svega na razini pravilnog izgovora.

Što se tiče strukture varijeteta, jezične se akademije bave standardom i njegovom normom, što znači elitnim i prestižnim jezikom obrazovanja (primjerice *lingua colta*, *langue cultivée*) sa službenom pretpostavkom širenja.

Nakon Prvog te posebice Drugog svjetskog rata, u Italiji i Francuskoj dolazi do postupnog funkcionalnog slabljenja jezičnih akademija zbog toga što njihovi zahtjevi znatno premašuju njihovo područje znanstvene nadležnosti. Ova pojava može se s jedne strane objasniti demokratizacijom društva, koja za jednu od svojih nuspojava ima smanjen lojalitet prema normama općenito, a posebice jezičnim normama, te kao takva umanjuje vrijednost standarda u uporabi. S druge strane, književnost sve rjeđe obavlja svoju vodeću jezičnu funkciju pa se tako zbog emancipacije govornog jezika odnosno jezika komunikacijske zajednice postepeno pojavljuje jedan srednji standard koji ne uključuje gorenavedene prestižne jezične norme. U usporedbi s drugim nacionalnim jezicima kojima se bavimo u priručniku, osobit slučaj predstavlja jezična situacija u višenacionalnoj državi Jugoslaviji gdje je propisana jezična djelatnost Akademije (kao i jezična djelatnost izvan Akademije) uvijek predstavljala osjetljivo političko pitanje zbog toga što je jezična politika bila usko povezana s burnim povijesnim zbivanjima na tim prostorima. No ipak, *Jugoslavenska*

akademija znanosti i umjetnosti ostavila je značajne tragove na hrvatsko jezikoslovlje, prije svega objavom velikog povijesnog *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika*, koji se u 23 sveska izdavao od 1880. do 1976. godine, kao i mnogobrojnim komentiranim izdanjima književnih djela.

Iz transnacionalne perspektive proizlazi profil koji na međujezičnoj razini na sljedeći način opisuje jezičnu raspodjelu:

Jezične akademije uvijek teže tome da budu ustanove normativne i regulatorne prirode. Već i same jezične preporuke akademija podrazumijevaju određeni stupanj jezične obveze koje druge regulatorne domene poput novinarstva ili čak rječnika i gramatika teško dostižu. Jezičnim akademijama dodijeljen je autoritet pri učvršćivanju normativnih nastojanja, što se primjećuje i na razini metajezika jer se, za razliku od pretežito deskriptivno usmjerene lingvistike, akademije posvećuju preskriptivnom djelovanju.

Pri jezičnom normiranju akademije, a djelomično i jezična društva, u središte interesa stavljaju odnosno stavljali su leksik i izradu normativnih rječnika (u Italiji OVI – *Opera del Vocabolario Italiano*). Jezične akademije u Francuskoj i Italiji i danas se često izravno povezuju s ovom djelatnošću. Ovakav rad na području leksika od samog je početka povezan s purističkim nastojanjima i neprihvatanjem leksema iz stranih jezika.

Hrvatski jezik u 20. stoljeću karakteriziraju dvije oprečne tendencije. Naime, do 60-ih su godina jezične institucije propisivale približavanje srpskom jeziku, dok u godinama koje su uslijedile dolazi do odmicanja od

srpskog jezika te vraćanja hrvatskoj jezičnoj baštini, zbog čega možemo govoriti kako o *konvergentnim* tako i o *divergentnim* procesima.

U zemlji podrijetla jezičnih institucija Italiji akademija svoju savjetodavnu funkciju pri donošenju normativnih odluka nastoji još od 20. stoljeća učiniti dostupnom široj javnosti, u današnje doba i putem interneta. Iako i *Académie française* za širenje svojih ideja nastoji koristiti nove medije, sama se zbog svojih konzervativnih stavova teško prilagođava novim jezičnim zahtjevima pa zbog toga danas ima prvenstveno snažnu simboličnu ulogu. *Hrvatska akademija znanosti* (uz kulturnu udrugu *Matica hrvatska*) imala je vodeću ulogu u procesu priznavanja hrvatskog kao samostalnog jezika. Danas ona prvenstveno djeluje kao izdavač hrvatskih povijesnih tekstova, časopisa i znanstvenih publikacija te kao organizator znanstvenih simpozija. Predstavnici akademije su članovi vijeća institucija (*Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, prethodno i *Vijeće za normu hrvatskog standardnog jezika*) koje predlažu praktičnu standardizaciju te se sve češće okreću javnim raspravama u priručnicima.

U Engleskoj se u 17. i 18. stoljeću javljaju nastojanja za osnivanjem Engleske akademije (*English Academy*), no ta ideja ipak nikada nije realizirana. Jezične akademije nisu na engleskom tlu nikada zaživjele, a normativnim su debatama prije svega doprinijela jezična društva i udruge kao primjerice društvo *Philological Society* te pojedini književnici. Ovi jezični uzori ipak nikada nisu uživali snažnu podršku službene prirode. Standardizacija engleskog jezika odvijala se uvelike „odozdo“ kao proces općeg širenja pismenosti i normativnih djela poput standardnih gramatika i rječnika.

Ni u njemačkom jeziku normativni doprinosi nisu povezani s akademijama (udruga *Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung* djeluje bez državnog naloga te u tom pogledu ima slab utjecaj), već se najčešće povezuju s jezičnim društvima koja si akademije katkada uzimaju za uzor, no u stvarnosti djeluju kao jezična društva s ograničenim normativnim autoritetom. Koliko su jake purističke tendencije razlikuje se od društva do društva, jednako kao i njihov pristup preuzimanju stranih riječi. Standardizacija njemačkog kao nacionalnog jezika provedena je tek djelomično putem jezičnih udruga i jezičnih društava. Ovakve organizacije i danas sudjeluju u diskusijama na temu pojedinih jezičnih pitanja, no nemaju odlučujuću ulogu pri općoj kodifikaciji njemačkog jezika.

Osvrnemo li se tako na organizirane pokušaje jezičnog utjecaja i regulacije jezika od strane zakonom ovlaštenih akademija, možemo ustvrditi

da se u Italiji i Francuskoj, državama u kojima postoji jedno dosljedno poimanje države i nacije, ovim pitanjima pristupa na potpuno drugačiji način nego u Hrvatskoj, gdje su državnu povijest obilježila razna politička previranja. U prvom slučaju je riječ o definiranju unutarnjih granica bez preispitivanja nacionalnog identiteta, dok se u drugom slučaju u prošlosti uvijek radilo o postavljanju granica prema vani, točnije prema drugim etnicima s istim ili sličnim jezikom, pri čemu su pojedini leksički i gramatički slučajevi igrali jasnu identifikacijsku ulogu. Danas se, međutim, u središtu interesa nalazi diferencijacija pojedinih dijatopskih i dijastratskih varijeteta. Usporedno postojanje standarda i drugih varijeteta (uz standardnu normu) u Italiji i Francuskoj razmatra se tako u okvirima društveno-komunikativne prakse utjecajnih aktera (primjerice regija i metropola, intelektualnih krugova, akademskih udruženja, medija itd.). I dok u Hrvatskoj normativne rasprave na prijelazu stoljeća također uključuju promišljanja o vlastitoj jezičnoj povijesti i dijalektologiji, u današnje vrijeme objektom rasprava i istraživanja ponovno postaju pitanja standarda u odnosu na regionalne metropole (od kojih svaka ima svoj karakterističan dijalektalni varijetet). Situacija s hrvatskim jezikom drugačija je pak u tronarodnoj državi Bosni i Hercegovini gdje se neprekidno vode rasprave na temu jezičnog razgraničavanja naspram drugih etnika kao i naspram jezične norme u Hrvatskoj koju je obilježio drugačiji povijesni razvoj.

U Njemačkoj i Engleskoj situacija je drugačija s obzirom da tamo ne postoje državno ovlaštene institucije koje se bave jezičnom kultivacijom pa su zbog toga u tim zemljama osobito aktivne jezične organizacije (primjerice jezična društva, jezične i kulturne udruge). Pritom jedinstven slučaj predstavlja Engleska gdje je u 20. stoljeću BBC predstavljao osobitu referentnu točku izgovorne norme, no uslijed programskih zahtjeva kojima se nastoji promicati jezična raznolikost, njegov se utjecaj od kraja 20. stoljeća sve više smanjuje.